

**Jarosław Szczechowicz**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-4546-3178

jaroslaw.szzechowicz@uwm.edu.pl

**Rozstrzygnięcie przez sąd z urzędu  
w postępowaniu o podział majątku wspólnego  
po ustaniu wspólności majątkowej między  
małżonkami (art. 567 § 1 i 3 w zw. z art. 684  
Kodeksu postępowania cywilnego)  
o roszczeniach wynikających  
z nieusprawiedliwionego rozporządzenia  
składnikami majątku wspólnego przez jednego  
z małżonków przed ustaniem wspólności  
majątkowej małżeńskiej w praktyce sądowej**

**Zagadnienia wstępne**

Praktyka sądowa obfituje w liczne spory w trakcie postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (art. 567 § 1 i 3 w zw. z art. 684 Kodeksu postępowania cywilnego<sup>1</sup>) dotyczących roszczeń wynikających z nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków przed ustaniem wspólności majątkowej małżeńskiej. Momentem decydującym dla ustalenia składu majątku wspólnego podlegającego podziałowi jest chwila ustania wspólności majątkowej między małżonkami, natomiast jego wartość według cen w chwili dokonywania podziału<sup>2</sup>. Z zasady aktualności orzekania (art. 316 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) wynika, że przedmiotem podziału jest majątek

<sup>1</sup> Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568), dalej jako k.p.c.

<sup>2</sup> Zob. uchwałę Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1969 r., sygn. akt III CZP 12/69, OSNCP 1970, Nr 3, poz. 39; uchwały SN: z 27 września 1974 r., sygn. akt III CZP 58/74, OSNCP 1975, Nr 6, poz. 90; z 19 maja 1989 r., sygn. akt III CZP 52/89, OSNC 1990, Nr 4–5, poz. 60;

istniejący na chwilę podziału, którego wartość ustalana jest przez sąd na dzień orzekania o podziale majątku<sup>3</sup>. Według orzecznictwa punktem wyjścia jest skład majątku z chwili ustania wspólności, a zmiany w jego stanie do chwili podziału (zużycie, wzrost lub spadek wartości, nakłady, wahania rynkowe) podlegają rozliczeniu w formie spłat lub dopłat<sup>4</sup>. Należy jednak zauważyć, że każde z małżonków może żądać rozliczenia z tytułu nieuzasadnionego zbycia lub wydatkowania albo roztrwonienia przez jednego z nich, bez wiedzy lub zgody drugiego, składników majątku wspólnego w czasie trwania ustroju wspólności majątkowej<sup>5</sup>. Może ono obejmować nie tylko powstałą stratę, ale i utracone korzyści, które weszłyby do majątku wspólnego. Rozliczenie takiego roszczenia przeprowadza się m.in. w taki sposób, że kwoty, które małżonek obowiązany jest zwrócić na rzecz majątku wspólnego, dolicza się do wartości tego majątku, a następnie zalicza na udział małżonka zobowiązanego do zwrotu. Zgodnie z ugruntowanym poglądem Sądu Najwyższego jeżeli środki stanowiące składnik majątku wspólnego zostały przeznaczone na własne, usprawiedliwione potrzeby związane z utrzymaniem jednego z małżonków (wspólnych dzieci), choćby zużycie tych składników w czasie trwania wspólności majątkowej nastąpiło bez zgody małżonka, to brak jest podstaw do konstruowania na tej podstawie odpowiedzialności między małżonkami<sup>6</sup>.

Postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami nie zostało unormowane w przepisach k.p.c. w sposób całościowy. Zasadnicze znaczenie ma w tej mierze art. 567 § k.p.c., zgodnie z którym w postępowaniu o podział majątku po ustaniu wspólności sąd rozstrzyga także o żądaniu ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym oraz o tym, jakie wydatki, nakłady i inne świadczenia z majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego lub odwrotnie podlegają zwrotowi. W pozostałym zakresie w rozważanym postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o postępowaniu o dział spadku (art. 680 i nast. k.p.c.), a na podstawie art. 688 k.p.c. – uzupełniając także przepisy o postępowaniu o zniesienie współwłasności, w szczególności art. 618 § 2 i 3 k.p.c. Odesłanie to ma zatem dwustopniowy charakter, co nie sprzyja jednolitości praktyki orzeczniczej i pewności sytuacji prawnej uczestników postępowań działowych.

Niezależnie od podnoszonych w orzecznictwie Sądu Najwyższego rozbieżności, można uznać, że możliwość rozliczenia w postępowaniu działowym

z 7 kwietnia 1994 r., sygn. akt III CZP 41/94, Biul. SN 1994, Nr 5, poz. 22; z 23 lutego 2018 r., sygn. akt III CZP 103/17, OSNC 2019, Nr 2, poz. 13.

<sup>3</sup> A. Zieliński, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2024, Legalis, komentarz do art. 567, nb 1.

<sup>4</sup> Por. uchwałę SN z 23 lutego 2018 r., sygn. akt III CZP 103/17, OSNC 2019, Nr 2, poz. 13.

<sup>5</sup> Por. J. Pietrzykowski, K. Pietrzykowski, [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3: *Komentarz do art. 425–729*, 2020, Legalis, nb 3.

<sup>6</sup> Por. np. postanowienia SN z 21 marca 1977 r., sygn. akt III CRN 31/77, OSNC 1977, Nr 12, poz. 243 i z 17 października 2019 r., sygn. akt IV CSK 259/18, Legalis nr 2266682.

skutków nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków poprzez bezprawnie zbyte, zniszczone zużyte lub roztrwonione na własne potrzeby nie budzi w orzecznictwie wątpliwości. Wątpliwości w orzecznictwie pojawiają się natomiast na tle dwóch kwestii. Pierwsza związana jest z wskazaniem materialnoprawnej podstawy tego typu rozliczeń. Chodzi o podstawę prawną, którą należy zastosować do tych rozliczeń.

W pierwszej grupie orzeczeń Sądu Najwyższego można dostrzec rozróżnienie dokonania składu majątku wspólnego (jeśli środki wchodzące w skład majątku wspólnego zostały zużyte na wydatki lub nakłady na majątek osobisty małżonka, podlegają one rozliczeniu na podstawie art. 45 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego<sup>7</sup>) od nieuzasadnionego zbycia (roztrwonienia) składnika majątku wspólnego, akcentującego odszkodowawczy charakter roszczenia i wskazania podstawy prawnej w jego rozliczeniu w art. 415 Kodeksu cywilnego<sup>8</sup>. Zaproponowane przez Sąd Najwyższy stanowisko sprowadza się do uznania, że w razie nieuzasadnionego zbycia przez drugiego małżonka składników majątku wspólnego w czasie trwania wspólności majątkowej, roszczenie takie ma charakter odszkodowawczy i znajduje podstawę ogólną w art. 415 k.c. Natomiast jeśli środki te zostały zużyte na wydatki lub nakłady na majątek odrębny małżonka, podlegają one rozliczeniu na podstawie art. 45 § 1 k.r.o.<sup>9</sup>

W drugiej, alternatywnej grupie orzecznictwa Sądu Najwyższego istnieje odmienne zapatrywanie, zgodnie z którym w razie nieuzasadnionego zbycia (roztrwonienia) składnika majątku wspólnego odwołanie do art. 415 k.c. budzi wątpliwości z uwagi na trudność w przypisaniu małżonkowi dokonującemu czynności dotyczącej majątku wspólnego cechy bezprawności. W tej grupie linii orzecznictwa Sądu Najwyższego do stanu faktycznego polegającego na samowolnym dysponowaniu środkami wchodzącymi w skład majątku wspólnego przez jednego z małżonków należy stosować w pierwszej kolejności przepisy k.r.o., przyjmując za podstawę materialnoprawną rozliczeń z tego tytułu stosowany w drodze analogii art. 45 k.r.o. Zgodnie z tym zapatrywaniem Sądu Najwyższego roszczenie takie należy traktować tak jak roszczenie o zwrot wydatków z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków, a małżonek, na którego majątek osobisty zostały poczynione nakłady, powinien zostać zobowiązany do zapłaty na rzecz współmałżonka części tej wartości odpowiadającej udziałowi współmałżonka w majątku wspólnym<sup>10</sup>.

<sup>7</sup> Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2809), dalej jako k.r.o.

<sup>8</sup> Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071), dalej jako k.c.

<sup>9</sup> Por. zwłaszcza postanowienia SN: z 4 listopada 1999 r., sygn. akt II CKN 523/98, *Legalis* nr 344669; z 26 lutego 2020 r., sygn. akt V CSK 370/18, *Legalis* nr 2684254; z 17 kwietnia 2000 r., sygn. akt V CKN 25/00, *Legalis* nr 278197; z 17 października 2019 r., sygn. akt IV CSK 259/18, *Legalis* nr 2266682.

<sup>10</sup> Zob. postanowienia SN: z 12 maja 2016 r., sygn. akt IV CSK 600/15, *Legalis* nr 1488828; z 17 stycznia 2007 r., sygn. akt II CSK 321/06, *Legalis* nr 165714; z 16 listopada 2012 r., sygn. akt

Można spotkać również rozstrzygnięcia, w których Sąd Najwyższy odwołuje się kumulatywnie do art. 415 k.c. i art. 45 k.r.o. stosowanego *per analogiam*<sup>11</sup>. Na dwoistość orzecznictwa w tej materii zwrócono uwagę w najnowszym orzecznictwie<sup>12</sup>. Druga wątpliwa kwestia związana jest z problem o charakterze *stricte* procesowym, którego rozstrzygnięcie musi każdorazowo poprzedzać analizę materialnoprawną. Do rozważenia jest zagadnienie, czy w tym postępowaniu, po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami, sąd z urzędu rozstrzyga o takich roszczeniach, a jeżeli tak, to powstają pytania, czy sąd dokonujący podziału majątku wspólnego dokonuje rozważanych rozliczeń jedynie na wniosek (żądanie) uprawnionego uczestnika i czy tylko w granicach tego żądania (art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), a jeśli tak, to jakim wymaganiom formalnym żądanie to powinno odpowiadać, a w szczególności czy wniosek ten powinien spełniać wymagania pozwu (art. 187 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Nie powinno budzić wątpliwości, że zasygnalizowane kwestie w zasadniczy sposób wpłyną na przebieg postępowania o podział majątku wspólnego i ochrony praw ich uczestników.

Mając na względzie wspomnianą specyfikę dotyczącą małżeńskiej wspólności majątkowej, w niniejszym opracowaniu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na postawione pytania. Niezbędne wydaje się przedstawienie prezentowanych zagadnień przedstawiony nie tylko z perspektywy teorii, ale przede wszystkim w nawiązaniu do rozwiązań praktycznych przyjętych w orzecznictwie Sądu Najwyższego.

### **Charakter prawny roszczeń wynikających z nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków na własne potrzeby przed ustaniem wspólności majątkowej małżeńskiej**

Problem sposobu rozliczania w postępowaniu o podział majątku wspólnego konsekwencji nieusprawiedliwionego rozdysponowania (roztrwonienia) przez jednego z małżonków składników majątku wspólnego był podejmowany w judykaturze już przed wejściem w życie k.r.o. oraz obowiązującego k.p.c. W orzeczeniu z 18 sierpnia 1958 r.<sup>13</sup> Sąd Najwyższy uznał, że w razie

III CZP 64/12, Legalis nr 548604; z 29 lipca 2021 r., sygn. akt II CSKP 82/21, Legalis nr 2633434, w których nie nawiązywano do art. 415 k.c.

<sup>11</sup> Por. np. postanowienia SN z 9 maja 2008 r., sygn. akt III CZP 26/08, OSNC 2009, Nr 6, poz. 90 i z 22 września 2020 r., sygn. akt I CSK 657/18, Legalis nr 2556660.

<sup>12</sup> Por. postanowienia SN z 27 lipca 2021 r., sygn. akt V CSKP 145/21, Legalis nr 2735468 i z 15 września 2021 r., sygn. akt I CSK 21/21, Legalis nr 2737192.

<sup>13</sup> Sygn. akt 1 CR 547/58, OSN 1959, Nr 2, poz. 59.

zbycia przedmiotów wspólnych przez jednego z małżonków obowiązkiem sądu jest ocena, czy zbycie ich było usprawiedliwione, a w szczególności czy nastąpiło na potrzeby rodziny lub uzasadnione potrzeby zbywcy, czy też nastąpiło ze szkodą dla drugiego współuprawnionego. W drugim z tych przypadków, gdy zbycie nastąpiło w sposób nieuzasadniony i tym samym wyrządziło drugiemu małżonkowi szkodę, temu ostatniemu należy się odszkodowanie w wysokości wartości połowy zbytego przedmiotu. Roszczenia z tego tytułu należy traktować analogicznie jak roszczenia z tytułu zwrotu wydatków z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków i w związku z tym konieczne jest zasądzenie odpowiednie odszkodowania w postępowaniu o podział majątku dorobkowego. W zakresie podstawy prawnej rozważanego roszczenia Sąd Najwyższy wskazał art. 26 ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny<sup>14</sup> i art. 134 k.z. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań<sup>15</sup>. Współczesnymi odpowiednikami tych przepisów są art. 45 k.r.o. i art. 415 k.c. Stanowisko to zostało w zasadzie zgodnie zaakceptowane w judykaturze po wejściu w życie przepisów k.r.o.

Jak wcześniej wspomniano, podstawa prawna roszczeń wynikających z nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków przed ustaniem wspólności majątkowej małżeńskiej nie jest jednoznacznie ujmowana w nowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego. Nie ma pełnej zgody, czy do tych roszczeń należy w drodze analogii stosować art. 45 k.r.o., czy też art. 415 k.c. Trzeba jednak pamiętać, że z jednej strony k.r.o. posługując się w art. 45 pojęciami „nakładów” i „wydatków”, nie określając ich desygnatów. Z drugiej strony powszechnie przyjmuje się, że nakłady i wydatki w rozumieniu tego przepisu obejmują wszystkie przysporzenia na rzecz jednej masy majątkowej, dokonane z uszczerbkiem dla drugiej masy majątkowej. Podstawą przysporzenia może być czynność faktyczna, jak i jakiekolwiek inne zdarzenie. Wobec poczynionych uwag zasadne wydaje się zapatrywanie, zgodnie z którym art. 45 k.r.o. nie wyczerpuje zakresu ewentualnych rozliczeń między małżonkami dotyczących czasu pozostawania we wspólności, w szczególności każdy z małżonków może żądać rozliczeń z tytułu nieuzasadnionego zbycia i roztrwonienia składników majątku wspólnego. Wprawdzie roszczenia te mają co do zasady odszkodowawczy charakter, bowiem ich przesłanką jest powstanie szkody w majątku wspólnym i mogą one obejmować nie tylko stratę, lecz także utracone korzyści, które weszłyby do majątku wspólnego, powinny podlegać rozliczeniu analogicznie, jak roszczenia określone w art. 45 k.r.o.

Reasumując, należy podzielić tę linię orzecznictwa Sądu Najwyższego, zgodnie z którą do roszczeń polegających na samowolnym dysponowaniu środkami wchodzącymi w skład majątku wspólnego przez jednego z małżonków

<sup>14</sup> Dz.U. Nr 82, poz. 598.

<sup>15</sup> Dz.U. Nr 34, poz. 308.

powinno się stosować w pierwszej kolejności przepisy k.r.o., przyjmując za podstawę materialnoprawną tych rozliczeń stosowany w drodze analogii przepis art. 45 k.r.o. Roszczenia te, jeśli chodzi o sposób ich uwzględniania w postępowaniu o podział majątku wspólnego, powinny być traktowane na równi z roszczeniami o zwrot wydatków i nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty, o których stanowi art. 45 § 1 k.r.o. Należy podkreślić, że dla stosowania art. 45 k.r.o. w drodze analogii nie ma znaczenia, czy czynność prawna została dokonana za zgodą współmałżonka.

### **Rozstrzyganie przez sąd z urzędu w postępowaniu o podział majątku wspólnego o roszczeniach wynikających z nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków przed ustaniem wspólności majątkowej małżeńskiej**

W judykaturze do zagadnienia tego w najszerszym zakresie odnosi się uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 2008 r.<sup>16</sup>, w której opowiedziano się za stanowiskiem, zgodnie z którym w sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd ustala wartość nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania<sup>17</sup>. Wskazano, że sąd powinien w sentencji postanowienia podziałowego orzec o nakładach z majątku osobistego na majątek wspólny. Uzasadniając to zapamiętanie, Sąd Najwyższy odwołał się do argumentów językowych, związanych z zestawieniem brzmienia zdania pierwszego i drugiego art. 45 § 1 k.r.o., stwierdzając, że treść tego przepisu wskazuje na to, iż „każdy z małżonków powinien zwrócić wydatki i nakłady poczynione z majątku wspólnego na jego majątek osobisty (...)” [zdanie pierwsze] i „może żądać zwrotu wydatków i nakładów, które poczynił ze swego majątku osobistego na majątek wspólny” [zdanie drugie].

Z przeciwstawienia „powinności zwrotu” z „możliwością żądania zwrotu” wynika, że o ile w drugim wypadku zwrot jest uzależniony od zgłoszenia żądania (wniosku), to w pierwszym wypadku jest on obowiązkiem małżonka, którego realizacja nie wymaga inicjatywy ani tego, ani drugiego z małżonków. Analiza późniejszego orzecznictwa daje podstawy do uznania, że w większości pozostałe orzeczenia Sądu Najwyższego odwołują się do powołanej uchwały Sądu Najwyższego z 21 lutego 2008 r. Według nich w sprawie o podział

<sup>16</sup> III CZP 148/07, OSNC 2009, Nr 2, poz. 23.

<sup>17</sup> We wcześniejszym orzecznictwie za tym poglądem opowiedział się Sąd Najwyższy w postanowieniu z 16 października 1997 r., sygn. akt II CKN 395/97, Legalis nr 31689 i w wyroku z 30 stycznia 2008 r., sygn. akt III CSK 257/07, OSNC-ZD 2008, Nr D, poz. 12.

majątku wspólnego po ustaniu wspólności między małżonkami sąd ustala wartość nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków, bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania<sup>18</sup>. W związku tym można przyjąć, że zgodnie w zasadzie z jednolitym nurtem wyrażonym w orzecznictwie w postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (art. 567 § 1 i 3 w zw. z art. 684 k.p.c.) sąd z urzędu rozstrzyga o zwrocie wydatków i nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty, bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania. Pogląd ten wydaje się niekwestionowany w aktualnej praktyce orzeczniczej. Przykładem ugruntowania tego stanowiska w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego jest w uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 14 maja 2024 r.<sup>19</sup>, w której wskazano, że w postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (art. 567 § 1 i 3 w zw. z art. 684 k.p.c.) sąd z urzędu rozstrzyga także o roszczeniach wynikających z nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków na własne potrzeby przed ustaniem wspólności majątkowej małżeńskiej.

Należy wyraźnie podkreślić, że o roszczeniach o zwrot wydatków i nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty, o których mowa w art. 45 § 1 k.r.o., traktowanych analogicznie roszczeniach wynikających z nieusprawiedliwionego rozporządzenia składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków na własne potrzeby, sąd winien orzekać z urzędu. Obowiązek orzeczenia z urzędu nie oznacza jednak, że, po pierwsze, to wyłącznie na sądzie spoczywa odpowiedzialność za gromadzenie materiału procesowego (faktów i dowodów); po drugie, uczestnicy postępowania o podział majątku wspólnego nie są zwolnieni od inicjatywy dowodowej, zarówno przed wszczęciem, jak i trakcie postępowania. Co prawda sąd może prowadzić dochodzenie w celu wykrycia dowodów na okoliczność, czy i jakie wydatki i nakłady poczynione zostały z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków oraz jaka jest ich wartość, to jednak w interesie jednego z małżonków jest wykazanie, że określone wydatki i nakłady zostały poczynione z majątku wspólnego oraz jaka jest ich wartość. Tym samym w jego interesie jest również powołanie na tę okoliczność odpowiednich dowodów. Dlatego też można uznać, że celem ustalenia, czy wydatki i nakłady zostały poczynione oraz jaka jest ich wartość, sąd powinien przeprowadzić dowody z urzędu tylko wówczas, gdy okoliczności sprawy wskazują na poczynienie takich wydatków i nakładów, a brak jest dowodów na

<sup>18</sup> Zob. np. postanowienia SN: z 19 lipca 2012 r., sygn. akt II CSK 660/11, Legalis nr 544293; z 12 lutego 2016 r., sygn. akt II CSK 107/15, Legalis nr 1461033; z 13 września 2019 r., sygn. akt IV CZ 33/19, Legalis nr 2251404; z 22 stycznia 2021 r., sygn. akt III CSKP 24/21, Legalis nr 2526958; z 29 czerwca 2022 r., sygn. akt I CSK 2376/22, Legalis nr 2736803; z 28 lutego 2023 r., sygn. akt III CZ 475/22, Legalis nr 2962250.

<sup>19</sup> Sygn. akt III CZP 38/23, OSNC 2024, Nr 11, poz. 108, s. 1.

tę okoliczność powołanych przez uczestników postępowania i gdy materiał zebrany w sprawie wskazuje na istnienie odpowiednich środków dowodowych. Należy pamiętać, że sprawy o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami rozpoznawane są w postępowaniu nieprocesowym (art. 566–567 k.p.c.). W toku postępowania nieprocesowym sąd może – aczkolwiek tylko gdy ustawa tak stanowi – w znacznie szerszym zakresie niż w procesie działać z urzędu. Niezależnie od tego odpowiednie stosowanie do postępowania nieprocesowego przepisów o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.) pozwala na stosowanie w tym postępowaniu przepisów dotyczących procesu, które dopuszczają działanie sądu z urzędu, np. art. 232 zd. drugie k.p.c., według którego sąd może dopuścić dowód nie wskazany przez stronę.

Z pewnością obowiązek ustalenia przez sąd z urzędu wydatków i nakładów z majątku wspólnego na majątki osobiste nie zwalania stron z przedstawienia wyjaśnień i dowodów istotnych dla ustalenia wydatków i nakładów (art. 3 k.p.c.). Tym samym należy uznać, że nieuzasadniona odmowa wyjaśnienia okoliczności istotnej dla ustaleń faktycznych dokonywanych z urzędu może być podstawą do ustalenia przez sąd, iż fakty przedstawiają się w sposób niekorzystny dla odmawiającego wyjaśnień lub przedstawienia dowodów (art. 230 i art. 233 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Na marginesie niniejszych rozważań trzeba również zwrócić uwagę na problematykę stosowania art. 321 § 1 k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym, która także była już przedmiotem orzecznictwa Sądu Najwyższego. Wprawdzie artykuł ten odnosi się do postępowania procesowego, to jednak, jak wcześniej wskazano, w postępowaniu nieprocesowym stosuje się go jedynie odpowiednio, na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. Postępowanie nieprocesowe cechuje znacznie silniejszy wpływ interesu publicznego, wyrażający się w rozszerzonym zakresie działań podejmowanych z urzędu. Skoro w postępowaniu podziałowym sąd z urzędu, bazując na okolicznościach i dowodach powołanych przez uczestników, ustala skład i wartość majątku wspólnego, a także dokonuje jego podziału, w tym określa obowiązek uiszczenia spłat lub dopłat (art. 567 § 3 w zw. z art. 688 k.p.c. i art. 622–625 k.p.c.), co eliminuje możliwość odpowiedniego stosowania w tym zakresie art. 321 § 1 k.p.c., opartego na zasadzie pełnej dyspozycyjności<sup>20</sup>.

Reasumując, zasady kontradyktoryjności i dyspozycyjności odgrywają w procesie cywilnym znaczącą rolę, jednak nie mają one charakteru bezwzględnego, nie są zatem nadrzędne względem pozostałych zasad, a ich rola w postępowaniu nieprocesowym kształtuje się nieco odmiennie niż w procesie. W postępowaniu nieprocesowym sąd jest uprawniony do podejmowania działań z urzędu w szerszym zakresie niż w postępowaniu procesowym, postępowanie nieprocesowe wymaga aktywniejszej inicjatywy dowodowej sądu. Jak

<sup>20</sup> Por. postanowienie SN z 18 stycznia 2017 r., sygn. akt V CSK 205/16, Legalis nr 1637543.

wskazał Sąd Najwyższy, nałożenie na sąd obowiązku działania z urzędu oznacza, że sąd nie może skutecznie powołać się na nieudowodnienie przez uczestnika danej okoliczności. Jeżeli jest ona istotna dla rozstrzygnięcia sprawy, a uczestnik nie przejawia inicjatywy dowodowej, sąd ma obowiązek dowód taki przeprowadzić z urzędu<sup>21</sup>. Specyfika zatem trybu nieprocesowego pozwala na nieco łagodniejsze stosowanie powyżej wskazanych zasad. Sąd Najwyższy natomiast konsekwentnie podkreśla prymat zasady prawdy materialnej<sup>22</sup>, nie wykluczając możliwości podejmowania przez sąd czynności z urzędu<sup>23</sup>.

Wskazane zasady orzekania nie dotyczą dodatkowych rozliczeń stron z tytułu nakładów z majątku osobistego na majątek wspólny, wydatków, pożytków i odszkodowań. O zwrocie wydatków i nakładów z majątku osobistego na majątek wspólny sąd orzeka wyłącznie na wniosek, gdyż roszczenia te nie wchodzą w skład majątku wspólnego małżonków i związku z tym co do tych roszczeń strona musi zgłosić wprost żądanie procesowe (art. 45 k.r.o., art. 567 § 1 i 3 w zw. z art. 686 i art. 688 w zw. z art. 618 § 1 k.p.c.). Zgłoszone w sprawie o podział majątku wspólnego żądanie rozliczenia nakładów z majątku osobistego na majątek wspólny powinno być sformułowane w sposób odpowiadający żądaniu pozwu o zasądzenie określonej należności i spełniać wymogi zawarte w art. 187 § 1 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Powinno zawierać precyzyjne oznaczenie wysokości kwoty oraz podstawę faktycznego żądania. Braki w tym zakresie podlegają usunięciu w sposób określony w art. 130 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.<sup>24</sup> Do rozpatrzenia tego żądania mają zastosowanie przepisy postępowania procesowego, czego konsekwencją jest także obowiązek rozstrzygnięcia przez sąd o całości tak zgłoszonego żądania w sposób pozytywny lub negatywny. Częściowe jego uwzględnienie wiąże się z obowiązkiem zamieszczenia przez sąd w postanowieniu orzeczenia o oddaleniu żądania w pozostałym zakresie<sup>25</sup>.

## Wnioski

Przedstawiona analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego pozwala na dwie konstatacje. Pierwsza – natury ogólnej – sprowadza się do stwierdzenia, że zgodnie z art. 567 § 3 w zw. z art. 684 k.p.c. sąd skład majątku ustala według

<sup>21</sup> Por. postanowienie SN z 2 kwietnia 2014 r., sygn. akt IV CSK 450/13, Legalis nr 981805.

<sup>22</sup> Zob. np. wyrok SN z 4 stycznia 2007 r., sygn. akt V CSK 377/06, OSP 2008, Nr 1, poz. 8, s. 47, w uzasadnieniu którego stwierdził, że dopuszczenie dowodu z urzędu należy do dyskrecjonalnej władzy sądu, niekiedy – zważywszy na interes publiczny – przeradza się ono w obowiązek, natomiast w sprawach, w których mają zastosowanie zasady prekluzji dowodowej, podjęcie przez sąd inicjatywy dowodowej powinno być usprawiedliwione szczególnymi okolicznościami.

<sup>23</sup> Zob. np. wyrok SN z 13 lutego 2004 r., sygn. akt IV CK 24/03, OSNC 2005, Nr 3, poz. 45, s. 30.

<sup>24</sup> Por. postanowienie SN z 13 września 2019 r., sygn. akt IV CZ 33/19, Legalis nr 2251404.

<sup>25</sup> S. Jastrzeńska, [w:] T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: Art. 506–1217, 2023, Legalis, nb 8.

chwili ustania wspólności, a jego wartość – według chwili podziału. Wszelkie zmiany stanu składników między tymi momentami podlegają rozliczeniu. Judykatura zgodnie przyjmuje, że skład majątku wspólnego ustala się według chwili ustania tej wspólności, a jego wartość według stanu majątku oraz cen w chwili dokonywania podziału<sup>26</sup>. Z zasady aktualności orzekania (art. 316 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) wynika, że przedmiotem podziału jest majątek istniejący i w stanie aktualnym na chwilę podziału, którego wartość wyznacza zakres i podstawę rozliczeń. Jakkolwiek punktem wyjścia jest skład majątku wspólnego w chwili ustania wspólności, to wszelkie zmiany stanu składników, jakie zaszły między tą chwilą a chwilą działu, związane z ich zużyciem, ze wzrostem lub spadkiem wartości na skutek dokonanych nakładów bądź sytuacji rynkowej, pociągające za sobą skutki majątkowe w postaci różnicy wartości mogą być rozliczane i odpowiednio wyrównywane dopiero w postaci spłat lub dopłat<sup>27</sup>. Nakłady z majątku wspólnego na majątek osobisty uwzględniane są przy podziale z urzędu. Wskazana zasada orzekania nie dotyczy dodatkowych rozliczeń stron z tytułu nakładów z majątku osobistego na majątek wspólny, wydatków, pożytków i odszkodowań co do których strony muszą zgłosić wprost żądanie procesowe (art. 45 k.r.o., art. 567 § 1 i 3 w zw. z art. 686 i art. 688 w zw. z art. 618 § 1 k.p.c.). Związanie dotyczy tylko żądania i jego zakresu, ale nie podstawy prawnej, jej wybór należy do Sądu orzekającego. Przypomnieć jedynie należy dotychczasowy dorobek judykatury dotyczący wskazanych kwestii. Co do zasady przyjęto, że zbycie przez jednego z małżonków bez zgody drugiego, po ustaniu wspólności ustawowej, udziału w składniku majątkowym, który był objęty taką wspólnością, jest bezskuteczne o tyle, o ile narusza uprawnienia drugiego małżonka wynikające z przepisów o podziale majątku wspólnego. O bezskuteczności tej rozstrzyga sąd w postępowaniu o podział majątku wspólnego<sup>28</sup>. W wypadku niezgłoszenia takiego żądania i ograniczenia się do dochodzenia rozliczeń pieniężnych z tytułu nieuzasadnionego wyzbycia się przez jednego małżonków, w trakcie trwania wspólności majątkowej, składnika majątku wspólnego sąd poprzestaje na ustaleniu faktu wyrządzenia i wysokości szkody oraz rozstrzyga o odszkodowaniu, traktując je analogicznie jak żądanie zwrotu wydatków z majątku wspólnego na majątek osobisty, oparte na art. 567 § 1 k.p.c.

Drugi wniosek należy odnieść do możliwości rozliczenia w postępowaniu działowym konsekwencji nieusprawiedliwionego rozporządzenia (roztrwonienia)

<sup>26</sup> Por. uchwałę Calej Izby SN z 15 grudnia 1969 r., sygn. akt III CZP 12/69, OSNCP 1970, Nr 3, poz. 39; uchwały SN: z 27 września 1974 r., sygn. akt III CZP 58/74, OSNCP 1975, Nr 6, poz. 90; z 19 maja 1989 r., sygn. akt III CZP 52/89, OSNC 1990, Nr 4–5, poz. 60; z 7 kwietnia 1994 r., sygn. akt III CZP 41/94, Biul. SN 1994, Nr 5, poz. 22; z 23 lutego 2018 r., sygn. akt III CZP 103/17, OSNC 2019, Nr 2, poz. 13.

<sup>27</sup> Por. uchwałę SN z 23 lutego 2018 r., sygn. akt III CZP 103/17, OSNC 2019, Nr 2, poz. 13.

<sup>28</sup> Por. uchwałę 7 sędziów SN [zasada prawna] z 15 października 1962 r., sygn. akt I CO 22/62, OSN 1964, Nr 1, poz. 2; uchwałę SN z 28 lipca 1993 r., sygn. akt III CZP 95/93, OSNC 1994, Nr 2, poz. 30.

składnikami majątku wspólnego przez jednego z małżonków na własne potrzeby nie budzi współcześnie wątpliwości. Roszczenia te, jeśli chodzi o sposób ich uwzględniania w podziale, są w traktowane na równi z roszczeniami o zwrot wydatków i nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty, i powinny być rozliczane w trybie art. 45 k.r.o. stosowanego *per analogiam*. Postępowanie o podział majątku toczy się w trybie nieprocesowym, który przewiduje szerszy zakres działania sądu z urzędu niż proces, stąd ograniczone zastosowanie art. 321 § 1 k.p.c. – sąd nie jest związany jedynie zakresem żądań stron, jeśli chodzi o ustalenie składu i wartości majątku oraz rozliczenie wydatków i nakładów. Z tych względów o zwrocie wydatków i nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty sąd orzeka z urzędu bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania i nie jest związany granicami tego żądania (art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Współczesna linia orzecznicza Sądu Najwyższego wzmacnia zasadę ochrony interesów majątkowych współmałżonków, a aktywna rola sądu w postępowaniu nieprocesowym pozwala na pełniejsze urzeczywistnienie sprawiedliwego podziału.

## Wykaz literatury

- Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2024, Legalis.
- Marciniak A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3: *Komentarz do art. 425–729*, 2020, Legalis.
- Szancilo T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: *Art. 506–1217*, 2023, Legalis.

## Summary

**Court's ex officio decision in proceedings for the division of marital property after the termination of the marital property regime (Article 567 § 1 and 3 in conjunction with Article 684 of the Code of Civil Procedure) regarding claims arising from the unjustified disposal of assets of the marital estate by one spouse before the termination of the marital property regime in judicial practice**

**Keywords:** civil proceedings, division of marital property, composition of marital property, expenditures (investments) from marital property to personal property.

This article aims to examine the legal framework governing settlements in proceedings for the division of marital property after the dissolution of the statutory community of property. Particular attention is given to cases in

which one spouse, before the termination of the regime, unjustifiably disposed of assets belonging to the community (for example, through sale, expenditure, or dissipation). The study addresses both the substantive legal basis of such claims and the procedural duties of the court, with a focus on whether the adjudication of these issues should occur *ex officio* or only upon a party's motion. The analysis is grounded in the case law of the Supreme Court of Poland and highlights the implications for the protection of spousal property rights and the coherence of judicial practice.